

Ercsey Zsombor

Monográfia az adóztatás történetéről

Monograph on the History of Taxation

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány célja, hogy bemutassa Szilovics Csaba, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar tanszékvezető egyetemi tanárának új monográfiáját. A szerző munkájában az adózás rendszerének kialakulását vizsgálja, amely nemcsak témájában, hanem a felhasznált módszert illetően is számos újdonságot hordoz magában. A kötet végig veszi a legfontosabb ókori civilizációk fejlődését és az adóztatás területén megmutatkozó tendenciákat és specifikumokat.

Kulcsszavak: adózás, jogtörténet, ókor, pénzügyi jog

SUMMARY

The aim of this study is to present the new monograph by Professor Csaba Szilovics, head of the Department of Financial and Business Law (Faculty of Law, University of Pécs). In his work, the author examines the formation of the system of taxation, which contains several novelties in terms of both the topic and the method used as well. The book covers the development of the most important ancient civilizations, and the trends and specifics emerging in the field of taxation.

Keywords: taxation, legal history, ancient history, financial law

BEVEZETÉS

2021 elején jelent meg Szilovics Csaba, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pénzügyi Jogi és Gazdasági Jogi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanárának új monográfiája, amelyben a Szerző arra tesz kísérletet, hogy az adóztatás történetének kezdeteire vonatkozó ismeretanyagot rendszerezve, monografikus igényvel feldolgozza.

A mű célja az volt, hogy a különböző tudományterületeken vonatkozó eredményeiből egy összefüggő rendszert alkosson, amely „képes hitelesen leírni és megmagyarázni az adók és az adózás rendszerének kialakulását.” A Szerző saját megfogalmazása szerint: „[...] *nem az egyes államok, vagy az emberiség egészének történetét szerettem volna megírni. Számomra a népek és csoportok történelmi fejlődése csak ürügy volt, amit egyfajta sorvezetőként és az olvasókat segítő térképként használtam fel, annak érdekében, hogy érthetőbb módon és hitelesebben mondhassam el az adózás kialakulásának és az első fejlődési szakaszának az általam rekonstruált történetét.*” (Szilovics, 2021:13). A Szer-

DR. ERCSEY ZSOMBOR PHD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (ercsey.zsombor@kre.hu).

zónék a fejlettebb adórendszerrel rendelkező államok bemutatásával az volt a célja, hogy a későbbi példákon keresztül mutass be a legkorábban létrejött adórendszerek hasonlóságait és különbségeit.

Ahogy Lentner Csaba is megfogalmazta az előszóban, a szerző interdiszciplináris módon a történelemtudomány, a régészet és a szociológia, valamint a jogtudomány eredményeit felhasználva közelíti meg az őskor és az ókor időszakát. Hatalmas ismeretanyagra támaszkodva vezet végig az Olvasót az első adók kialakulástól a fejlett birodalmak létrejöttéig, mindvégig izgalmasan és szintetizáló módon.

A munka nem csupán hiánypótló tartalma, de szemléletmódja miatt is figyelmet érdemel. Világos logikával cáfolja meg azt a széles körben elterjedt nézetet, hogy az adózás egyidős az államok születésével, és az első közterhek megállapítására a kormányzatok és a törvények megalkotására volt szükség. A Szerző gondolatmenete alapján ennek éppen az ellenkezője az igaz, és az első közmunka- és terményadók, hadiadók és a kötelező katonai szolgálat tették lehetővé az államok létrejöttét. Ennek értelmében az adózásra nem az államiság megszilárdulásának következményeként, hanem kialakulásának alapfeltételeként tekinthetünk.

A cél egy olyan összefüggő rendszer megalkotása volt, amely alkalmas arra, hogy az adók és az adózás rendszerének kialakulását le tudja írni. A Szerző megállapítja, hogy a régészet és a történettudomány képviselői aránylag kevés figyelmet szenteltek az adózás történetének vizsgálatára, a kutatások homlokterében főként a család és a hatalomgyakorlás intézményei voltak, ugyanakkor az adózást, ami „*a Kr.e. IV–III. évezredtől minden nagyobb közösség működéséhez szükséges forrásokat biztosította, csak mellékesen említik meg*” (Szilovics, 2021:10).

A Szerző az első szerkezeti egységben tárgyalja azokat az alapvető módszertani kérdéseket, amelyek rögzítése nélkülözhetetlen egy hasonló léptékű munka elvégzése előtt. Ugyancsak ebben a fejezetben kaptak helyet az alapvető társadalomtörténeti és társadalomelméleti aspektusok, amelyek általánosságban hozzájárultak az adózás kialakulásához. A Szerző hat pontban rögzítette a legfontosabb elemeket. Külön alfejezet foglalkozik a hatalom és az egyén kapcsolatával, a korabeli

szolgáltatások adójellegével, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás kérdésével, a közösségek személyi és vagyoni védelmével, az éhezés és a szakrális védelem szerepével. Az is vizsgálat tárgyát képezte, hogy létezhet-e adózás állam nélkül és állam adórendszer nélkül. Abból a szándékolatlan pontatlan, de gyakran ismételt definícióból indult ki a Szerző, hogy az adózás kultúráktól független alapvonása, a közpénzeket újraelosztó állam az adófizetők munkájával előállított értéktöbblet és vagyon egy részét sajátítja el annak érdekében, hogy akár kényszerrel is biztosítsa a hatalom számára fontos gazdasági és politikai célok megvalósításához szükséges anyagi forrásokat.

Ez a gondolatmenet szükségképpen vezetett el ahhoz a széles körben napjainkban is érvényesülő helytelen véleményhez, hogy az adózás egyidős az állammal, tehát az adókötelezettségek megjelenéséről kizárólag az ókor fejlett korszakától beszélhetünk. Egyetlen állam sem működhetett és ma sem létezhet adórendszer nélkül, továbbá állami akarat, jogrendszer és kormányzat hiányában az adórendszer sem jöhetett volna létre.

Ezt követően veszi górcső alá a Szerző az egyes adók kialakulásának folyamatát. Az egyes adótípusokat kiemelve elemzi, amelyeken belül a különböző civilizációk vonatkozó folyamatait veti egybe. Elsőként az adózás gazdasági és politikai feltételeinek létrejöttét elemzi a hordaközösségek korában (Kr. e. XV–IX. évezred), majd a letelepedés korszakát, amelyet *Gordon Childe* terminológiáját átvéve, neolitikus forradalomnak nevez. Ezt követően a két mezőgazdasági modell szerint differenciálva mutatja be a fejlődés egyes lépéseit, megkülönböztetve egymástól a kiszámíthatatlan és rugalmas esőzézés, valamint a konzerváló jellegű, öntözéses termelésen alapuló civilizációkat.

A Szerző közmunkaadókkal kapcsolatban már rögtön az alfejezet elején rögzíti, hogy a tárgyalt adónem a legkorábbi rendszeres adózási forma volt. Rögzíti a mezőgazdasági munka, az építkezések, ezen belül is a védelmi építkezések kialakulásának alapkérdéseit és -vonalaikat, valamint elemzi a kötelező katonai szolgálatot, mint a közteherviselés egyik korai fajtáját, különös tekintettel a folyóvízgyi kultúrák hadseregeire, a törzsi társadalmakra, a görög poliszok katonai szolgálatára,

a Római Birodalom és a kínai civilizáció katonai szolgálatára.

Röviden összegzi a terményadó alapvető jellemzőit, majd a szabadok és a rabszolgák adókötelezettségével kapcsolatban többek között kínai, Josephus Flavius alapján ókori zsidó, majd perzsa, indiai és mezoamerikai példákon keresztül mutatja be a legfontosabbnak ítélt aspektusokat. Ezt követően mutatja be az ajándék társadalmi szerepét és adóvá alakulásának folyamatát, majd részletezi a hadiadók rendszerét. A hadiadóknak három fő típusát különbözteti meg, a hadisarcot, a hadi zsákmányt és a saját közösségre megállapított belső hadiadót, a subsidiumot, vagy collectát (Szilovics, 2021:112).

A fejezet utolsó elemeként a termékadók kialakulásának folyamatát foglalta össze, példaként hozza a meghódított Núbiát, amely Egyiptom számára évezreteken keresztül elefántcsontot, párduchórt, ébenfát, rabszolgákat és aranyat szállított (Szilovics, 2021:119).

A harmadik – *Az első fejlett adórendszerek jellegzetességei* című – fejezetben a szerző a legfontosabb – és ahogyan már az elnevezésben is rögzítésre került – meghatározott fejlettségi szintet elérő kultúrák vonatkozó eredményeit veszi górcső alá. Elsőként az egyiptomi birodalom egyes korszakai elemzésére kerül sor. Szilovics Csaba az államfejlődés kezdeteit követően a tudományterület bevett korszakolása alapján vizsgálja Egyiptom adórendszerének változásait. Az első adókkal kapcsolatban hangsúlyozza az adók beszedésének megkönnyítésére létrehozott közigazgatási egységek, a nomosok, valamint a termelésirányításban és az adók beszedésében fontos szerepet játszó templomok jelentőségét (Szilovics, 2021:123). Az archaikus kort követően ismerteti az óbirodalom korának, az első átmeneti kor, a közép- és újbirodalom korának, az ún. utolsó független szakasz (Kr. e. X–III. század) és a ptolemaiوسي kor legfontosabb vonatkozó jellegzetességeit. A kronologikus tárgyalást az egyiptomi adózást meghatározó egyes tényezők vizsgálata követi: a női nem, és az ez alapján eltérő szabályok, valamint a lakóhely szerepe.

Ezt követően tér rá a Szerző a görög adórendszer kialakulásának vizsgálatára, különös

tekintettel az athéni adórendszer fejlődésére. Peiszisztratosz, Drakón, Szolón és Kleisztenész reformjainak bemutatását követően a Kr. e. V. és IV. század fejlődését is rögzítette. A kínai adórendszer fejlődéstörténetének felvázolása a Kr. e. IV. évezreddel veszi kezdetét, amikor a Sárga-folyó termékeny síkságain szervezettebb emberi csoportok jelentek meg. A Szerző ezt követően rögzíti a Csou-kor, az un. harcoló fejedelmek korának adózását, majd mutatja be az átmenet és a Han kor kapcsolódó főbb tendenciáit. Az első fejlett adórendszerek jellegzetességeit bemutató fejezet utolsó nagy szerkezeti egysége a Római Birodalom adóigazgatásába enged betekintést. A Szerző elsőként azokat a hatásokat mutatja be, amelyek megfigyelhetők az ókori római adóztatáson. Már rögtön az alfejezet elején két jelentős megállapítást tesz a fejlődő város adórendszerét illetően: „A római adórendszert kezdetben az etruszk, majd a görög, végül a megszállt provinciák adózási gyakorlata, továbbá a római politikusok és az egyszerű polgárok személyisége együtt formálta az ókor legfejlettebb adórendszerévé. A várost alapító különböző etnikumú földművelő és harcos népesség készpénz és terményadó hiányában nem hozhatott létre koherens adórendszert és adóigazgatást.” (Szilovics, 2021:162). Ezt követi a Római Birodalom történetének három nagy korszakának, a köztársaság, a princípátus és a dominátus korának adóztatásszemponitú bemutatása. A római adórendszer legfontosabb adónemei közül külön tárgyalja a vagyonadó, a földadó, a fejadót és a vagyonforgalmi és fogyasztási adókat, vámokat és illetékeket.

A monográfiát az önálló tanulmánynak is beillő összegzés zárja, amelyben hét alfejezet összegzi az eredményeket. Az első adók kialakulásával kapcsolatban megállapítja a szerző, hogy a kutatás legfontosabb eredményének azt tartja, hogy „*az adózás a modern értelemben vett államok megalakulását évszázadokkal, esetleg évezredekkel megelőzve jött létre, amikor a kislétszámú közösségek a tagjaikat terhelő közmunka-kötelezettségekről, az első nagyléptékű beruházásokról döntést hoztak. Ezek a z első munkakötelezettségek adók voltak, amelyek nélkül az államok létre sem jöhettek volna, mert az őskori és kora ókori gazdaságok technikai színvonalán a redistribúciónak semmilyen más módja nem*

tölthette volna be a közösségi feladatok finanszírozásának feladatát” (Szilovics, 2021:202).

Fontos megállapítás, hogy az adók és adórendszerek nem az állam kiépülésének következményei, hanem előzményei és szükségszerű alapjai voltak, amelyek az esőzéses és az öntözéses mezőgazdasági termelési rendszerekben eltérő módon jöttek létre és fejlődtek. Az adók fogalmával kapcsolatban hangsúlyozza a Szerző, az adózáshoz nem volt szükség feltétlenül az állam létezésére, hanem az adott közösség által elismert, legitím hatalomra, vagy egységes közösségi akaratra volt szükség, és ezzel egy időben szükségképpen az adórendszer is létrejött.

A monográfia legfontosabb eredményei között kap helyet annak hangsúlyozása is, hogy a közmunkának rendkívül nagy volt a szerepe az adórendszer kialakulásában, amelynek oka az volt, hogy egy adott közösségi feladat nagysága meghaladta azt a szintet, amit egy adott törzs vagy csoport tagjai önkéntes munkájuk felajánlásával teljesíteni tudtak. A Szerző a szolgáltatással és az ellenszolgáltatással kapcsolatos megállapításait követően összegzi a kutatás jellegzetességeit, továbbá röviden kitér a kutatás néhány jellegzetességére, amely egy utólagos módszertani értékelésnek is felfogható.

A kutatás fókuszában a fő adónemek voltak, amely szempont érvényesült azokban az esetekben is, amikor a korszak- és időhatárokkal szigorú értelmezése más periodizálást kívánt volna. A Szerzőnek nem volt módja az adózáshoz kapcsolódó jogintézmények létrejöttét, a kereskedelmi környezet és az információáramlás szerepét bőven tárgyalni, mert az a munka szigorúságot és következetességet igénylő kereteit szétfeszítették volna. Szilovics Csaba műve zárásaként a kötet utolsó alfejezetében felvillantja az őskori adózás néhány mai jogrendszerben is megfigyelhető maradványát, például a katonaállítás modern megfejlődéként a sorkatonaságot említi.

A MŰ LEGFONTOSABB ÉRDEMEI

A mű forrásbázisát első sorban a történettudomány, a régészet és a jogtudomány alapmunkái képzik. A szerző azonban nem elégszik meg a ma-

gyar nyelven is megjelent eredmények szintetizálásával, jelentős mértékben használja fel az egyes tudományterületek mértékadó szerzőinek angol és német nyelven megjelent opusait is, valamint a francia nyelvű alapunkák is helyet kaptak a szakirodalmi bázisban.

Újszerű, hiánypótló alkotás, ezt a korszakot adójogi szempontból érdemben és mélységben még nem vizsgálták. Sűrű szövésű mű, ilyen szintű adóelméleti munkát kortárs szerzőtől nem találunk a tudományban. Az adóztatás és adójog eredetéről ugyanis érdemben nem szóltak szerzők: a kezdetekről és adórendszer kialakulásáról ilyen átfogó mű ilyen gondolatokkal még nem született.

A Szerző nagyívűen, átfogóan, de mégis részleteiben elemzi, hova fejlődtek ezek az adórendszerek, és egyáltalán, hogy jöttek létre, hogyan fejlődtek ki, és milyenek lehettek. E körben rámutat, hogy alapvetően modernnek voltak, még a fogyasztást terhelő adók is megjelentek.

A Szerző meglátásaival tabukat dönt, és számos adójogi gondolkodó álláspontjával, valamint az oktatott tananyaggal ellentétes véleményt, illetve következtetéseket fogalmaz meg az adó és adórendszer fogalmával, valamint a modern adórendszer kialakulásával összefüggésben. Ennek megfelelően a nagyívű munka megítélésem szerint kifejezetten jó vitaindító, és érdemes lenne egy-egy részét alapul véve mélyebbre ásni az adott térség adójogi történetét vizsgálva.

Erre tekintettel kijelenthetjük, hogy a Szerző által vélhetően elérni kívánt cél megvalósul: az alkotás elgondolkodtatja és tovább gondolásra sarkalja az olvasót, így a vélelmezhetően gondolatébresztésnek is szánt mű tovább vezeti a forgatóit. A munka egy-egy gondolata is megérné a további részletes kifejtést, így várakozásom szerint lesznek olyan kutatók, akik a szerző által megfogalmazott gondolatok továbbvitelével, azokra építkezve fogalmaznak majd meg kutatásuk eredményeképpen további meglátásokat.

Dr. Szilovics Csaba: Az adózás eredetéről:

Az adórendszerek ősi gyökerei

Kiadó: Novissima Kiadó, Budapest, 2021.

ISBN: 978-615-5499-84-5

Terjedelem: 221 oldal